

ZELENA TRANZICIJA / GREEN TRANSITION

dr.sc. Elvedin Bečić d.i.a

Fakultet za tehničke studije, Univerzitet u Travniku

E: elvedin.becic@eftfts.edu.ba

Izlaganje sa znanstvenog skupa

Sažetak

Zelena infrastruktura predstavlja interdisciplinarni alat u kreiranju mreže zelenih površina kako bi se stvorili areali izrazitih ekoloških obilježja, a u cilju poboljšavanja kvalitete okoliša, smanjivanja negativnih karakteristika klimatskih promjena, odnosno povećanja kvaliteta života građana. Zelena infrastruktura doprinosi održivom razvoju iskazanom kroz brojne ekološke, ekonomske i socijalne efekte.

Evropski zeleni plan predstavlja odgovor EU na sve izraženije klimatske promjene, to je sveobuhvatan dokument kojim se nastoji osigurati zelena tranzicija – transformacija Evrope u klimatski neutralan kontinent do 2050. godine.

Zemlje Zapadnog Balkana, iako nisu članice EU, nastoje uhvatiti priključak sa ostatkom Evrope te su u tom kontekstu u Sofiji, novembra 2020. godine, potpisale Zelenu agendu za Zapadni Balkan (GAWB). u ostvarivanju zajedničkog cilja – Klimatski neutralne Evrope.

Ključne riječi: zelena infrastruktura, zelena transformacija, klimatska neutralnost

Summary

Green infrastructure is an interdisciplinary tool in creating a network of green spaces in order to create areas of distinct ecological characteristics. The goal of Green infrastructure is improving the quality of the environment, reducing the negative characteristics of climate change, increasing the quality of life of citizens. Green infrastructure contributes to sustainable development expressed through numerous environmental, economic and social effects. The European Green Deal is the EU's response to increasingly pronounced climate change, a comprehensive document aimed at ensuring a green transition – transforming Europe into a climate-neutral continent by 2050.

The Western Balkan countries, although not members of the EU, are trying to catch up with the rest of Europe. In order to accomplish this goal, The Western Balkan Countries have signed the Green Agenda for the Western Balkans (GAWB) in Sofia, November 2020, to achieve the common goal of a climate-neutral Europe.

Razvoj zelene infrastrukture

Zelena infrastruktura⁹⁵ je sveobuhvatan alat koji se koristi u cilju ostvarivanja ekoloških, ekonomskih i društvenih benefita putem prostorno-planerskih i urbo-arhitektonskih rješenja koja se zasnivaju na razumijevanju i primjeni prednosti koje nam pruža priroda.

Ekološke prednosti zelene infrastrukture su brojne i na bazičnom nivou opštepoznate - pročišćavanje zraka i vode, smanjenje buke, snižavanje temperature i osiguravanje hladovine, povećavanje vlažnosti zraka, stabilizacija tla, osiguranje održavanja eko sistema. Plava (vodna) infrastruktura je sastavni element zelene infrastrukture (obuhvata tekućice – potoke, rijeke, jezera, rezervoare, močvare, kišnicu i oborinske vode, podzemne vode, desalinizirane vode). Zdrava voda u pristupačnim i izdašnim količinama, čisti i atraktivni vodotoci i plovni putevi predstavljaju preduslov kvalitetnog i održivog života.

Ekonomski efekti koji se sagledavaju kroz primjenu zelene infrastrukture obuhvataju, takođe, široku paletu prednosti, u odnosu na tradicionalne infrastrukturne tretmane – od povećanja zaposlenosti i otvaranja novih radnih mjesta, porasta cijene nekretnina, povećanja energetske efikasnosti objekata, do neposrednih smanjenja troškova održavanja objekata, troškova pročišćavanja voda. Zelena infrastruktura, takođe, stvara prostorno-prirodne uvjete za razvoj ekološkog, održivog, turizma (urbanog i ruralnog) te doprinosi razvoju održive mobilnosti i prevoza sa što nižim karbonskim otiskom.

Društvene koristi zelene infrastrukture se očitavaju u stvaranju prostora za poboljšavanje fizičkog i mentalnog zdravlja ljudi, odnosno smanjenjem pritiska stanovnika na okoliš. Zelena infrastruktura doprinosi kreiranju kvalitetnijih socijalnih interakcija u društvu uz edukacijsko-obrazovnu poruku za učešće stanovništva u daljem razvoju i očuvanju zelenih površina. Takođe, zelena infrastruktura ima i rekreativnu/sportsku namjenu, tako da se boravkom i sportskim aktivnostima na ovim prostorima unaprjeđuje opće zdravstveno stanje populacije, a

⁹⁵ Sve primjetniji termin *zelena infrastruktura* kojim se označava interdisciplinarni pristup/strategija u kreiranju, upravljanju i korištenju zelenih prostora i savremeno tretiranih infrastrukturnih poteza predstavlja suprotnost tradicionalnim pristupima *sive infrastrukture* (sa jasnom aluzijom na „sivilo betona i asfalta“) koja probleme i potrebe za zahvatima tretira jednoznačno.

„Zelena infrastruktura definirana je kao „strateški planirana mreža prirodnih i poluprirodnih područja s drugim ekološkim obilježjima, osmišljena i uspjela pružiti širok raspon usluga ekosustava, uz istodobno povećanje biološke raznolikosti.“ Takve usluge uključuju, na primjer, pročišćavanje vode, poboljšanje kvalitete zraka, osiguranje prostora za rekreaciju, kao i pomoć pri ublažavanju klimatskih promjena i prilagodbi njima. Ta mreža zelenih (zemljišnih) i plavih (vodnih) prostora poboljšava kvalitetu okoliša, stanje i povezanost prirodnih područja te poboljšava zdravlje i kvalitetu života građana. Razvojem zelene infrastrukture može se poduprijeti i zeleno gospodarstvo i stvoriti mogućnosti zapošljavanja.“

https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/green-infrastructure_hr?etrans=hr, pristupljeno 22.04.2023.

“EUROPE’S ENERGY TRANSITION AND SUSTAINABLE MOBILITY WITH CHALLENGES TO THE SITUATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA”
u konačnici i kvalitet života, sveobuhvatno utičući na cjelokupan životni stil⁹⁶ pojedinca i kolektiviteta.

Urbana zelena infrastruktura

Planersko-urbanistički koncept pugušćavanja urbanih areala i tretmana svakog neizgrađenog prostora kao potencijalnog prostora gradnje (naročito izražen u tranzicijskim zemljama) devastira urbane zelene džepove i u kvantitetu i u kvalitetu njihove urbane pojavnosti i učestalosti. Sistemski uređene, planirane i pomno projektirane, urbane zelene površine (parkovi, vrtovi, drvoredi i aleje, zeleni krovovi) nesumnjivo doprinose zaštiti biološke raznolikosti, odnosno urbanoj (gotovo pa gerilskoj!) borbi protiv klimatskih promjena, snižavanju temperature urbanih područja, smanjenju rizika od poplava i poboljšanju opšteg zdravlja i kvaliteta života urbanih stanovnika.

“U urbanom kontekstu spektar upotrebljivih i neupotrebljivih vrijednosti prirodnih elemenata ili prirode “kao takve” donekle je suženiji od valorizacije prirode “ukupno”. U urbanom ambijentu valja posebno voditi računa u nekoliko osnovnih elemenata: ukupna količina prirodnog elementa u konkretnom gradu; odnos prirodnih i neprirodnih elemenata – prirode i “grada”; broj parkovnih površina; količina šuma, livada, ostalih zelenih površina...; rasprostranjenost zelenila u gradu – koncentrirana, disperzirana, kombinirana...; stupanj uređenosti i održavanja postojećih zelenih – prirodnih površina; planovi širenja prirodnih elemenata u gradu i njihova dinamika; sprječavanje procesa “preizgrađivanja” postojećih zelenih površina u gradovima; organizovanje kombiniranih zelenih površina u gradu; organiziranje takvih zelenih površina koje će omogućiti raznolike aktivnosti stanovnika grada. (...) Postavlja se i logično pitanje – kako održati neupitnost prirodnih resursa kao osnovice održiva razvitka? Moguća receptura svakako bi trebala sadržavati i sljedeće: Insistiranje na činjenici posjedovanja specifičnih resursnih već postojećih vrijednosti – primjerice, odlična postojeća prirodna osnovica u gradu; Stvaranje razvojnih planova proširivanja urbane prirode uz pojačana ulaganja za održavanje postojećih prirodnih resursa koji će respektirati upravo te vrijednosti i tretirati upravo njih kao razvojne potencijale; Provoditi proces *social assessmenta*

⁹⁶ U kontekstu razvoja postindustrijskog društva istraživanje životnog stila kao sociološkog koncepta predstavlja jedan od ishodišnih interesnih smjerova urbane sociologije. Životni stil se istražuje na mikro nivou individue i njenih interakcija sa okolinom do makro nivoa društva kao cjeline, stvarajući, svojevrsan, mikro-makro dualizam.

„Pojam stil stariji je od pojma životni stil; od latinske riječi **stilus**, kao oznake za pisaljku, odnosno sredstva za pisanje, značenje je mijenjao do retoričkog naziva za način izražavanja. „Stil“ kao pojam najuticajniji je ulogu odigrao u povijesti umjetnosti. Njegova kontekstualizacija u područje društvenoga i povezivanje s pojmom – pridjevom „životni“ odigrala se na prijelazu 19. u 20. stoljeće, kada temeljna postaju pitanja koja se odnose na potrošnju i način života. Pojam stil života ili stil življenja, u kontekstu nastajanja industrijskih društava, spominju već Max Weber, Georg Simmel, Thorstein Veblen, Gabriel Tard, Alfred Adler i Erich Rothacker analizirajući modernizaciju, urbanizaciju, prostornu i socijalnu mobilnost, regionalno-kulturne raznolikosti, anonimnost, opadajuću socijalnu kontrolu, fragmentaciju i diferencijaciju“. TOMIĆ-KOLUDROVIĆ I., LEBURIĆ A. (2002.) *Sociologija životnog stila*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, str 59.

“EUROPE’S ENERGY TRANSITION AND SUSTAINABLE MOBILITY WITH CHALLENGES TO THE SITUATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA”
za procjenu razvojnih opcija (kao dio SUO ili kao prethodnu studiju); Rezultate analize upotrijebiti kao temelj plana razvoja – očuvanja urbanih prirodnih i ljudskom rukom stvorenih resursa.“⁹⁷

Evropski zeleni plan

Evropski zeleni plan predstavlja sveobuhvatnu strategiju, paket inicijativa kojima se nastoji osigurati zelena tranzicija – transformacija Evrope u klimatski neutralan kontinent do 2050. godine. Sve zemlje članice Evropske unije su se obavezale na doprinos u ostvarivanju tog cilja, sa dodatnom obavezom da u, svojevrsnom “prolaznom vremenu” – do 2030.god, smanje vlastite emisije za minimalno 55% u odnosu na emisije iz 1990.godine.

Tako “evropski zeleni plan će EU pretvoriti u modernu, resursno efikasnu i konkurentnu ekonomiju i garantovati da: do 2050. nema neto emisija stakleničkih plinova; privredni rast nije ovisan o upotrebi resursa; nijedna osoba ni regija nisu zanemarene. (...) Trećina od 1,8 biliona eura ulaganja iz plana za oporavak u okviru instrumenta NextGenerationEU i sedmogodišnjeg proračuna Unije biće namijenjena finansiranju evropskog zelenog plana. Evropska komisija donijela je niz prijedloga kako bi se do 2030. klimatskim, energetske, saobraćajnim i poreznim politikama smanjile neto emisije stakleničkih plinova za barem 55% u usporedbi s razinama iz 1990.”⁹⁸

Evropski zeleni plan je odgovor EU na, sve izraženije, klimatske promjene, praktično plan predstavlja transformacijsku strategiju koja treba preobraziti ekonomiju (ali i društvo) u smjeru održivosti, očuvanja i zaštite prirodnih resursa, ali i zaštite zdravlja građana, odnosno općeg kvaliteta urbanog života. Poseban fokus ove strategije je na njenoj socijalnoj dimenziji, cilj je socijalno pravedna tranzicija u kojoj se ne tolerira zapostavljanje – od nivoa regije, do nivoa pojedinca. Čovjek je na prvom mjestu provedbe Evropskog zelenog plana, sa posebnim fokusom na industriju i radnike, koji će se, kao najranjivija grupa, u toku ovog transformacijskog ciklusa suočiti sa cijelim nizom izazova.

Očekuje se da realizacija ove odvažne i ambiciozne ideje kreira prilike za inovacije, ulaganja i nova radna mjesta, što bi trebalo dovesti do rješavanja pitanja energetske siromaštva⁹⁹ uz smanjenje zavisnosti o vanjskim izvorima energije.

Pri pominjanju Zelenog plana, jedna od prvih asocijacija se odnosi na saobraćaj i njegovu održivost – konačan cilj je, u okviru zelene mobilnosti, omogućiti čist, pristupačan i finansijski povoljan prevoz, u svakoj tački i za svaku destinaciju, neovisno o njenoj blizini urbanom centru.

⁹⁷ ČALDAROVIĆ O., ŠARINIĆ J. (2008.) *Socijalna važnost prirode u urbanom kontekstu*, Pregledni rad, UDK: 316.334.5

⁹⁸ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hr, pristupljeno 29.04.2023.

⁹⁹ Najčešća definicija pojma *energetsko siromaštvo* podrazumijeva porodice čiji troškovi za energiju iznose više od 10% njihovog ukupnog prihoda. Energetsko siromaštvo je produkt šireg konteksta – kombinacija niskih prihoda, visokih troškova za utrošenu energiju uz nisku energetske efikasnost. Pomenuta tri, osnovna faktora, koja determiniraju pojavu energetske siromaštva su u međusobnoj uzročno-posljedičnoj vezi, nizak životni standard generira nemogućnost ulaganja u povećanje energetske efikasnosti, što neumitno dovodi do (pre)visokih rashoda za energiju.

Riječ je o planskom zadovoljavanju interdisciplinarnog problema, koji predviđa razvoj i jačanje tržišta cestovnih vozila sa niskim i nultim emisijama, uz razvoj infrastrukture e-punionica. Evropska komisija predlaže ambiciozne ciljeve, tako da se planira uključivanje cestovnog saobraćaja u sistem trgovine emisijama CO₂ od 2026. godine, čime će se odrediti cijena onečišćenja i potaknuti korištenje čistijih goriva.

Sistem EU za trgovinu emisijama (EU ETS) jedna je od ishodišnih politika i strategija za ublažavanje klimatskih promjena, predstavljajući prvo tržište ugljika u svijetu, sa svrhom kreiranja efikasnog mehanizma za smanjenje emisija. Upravo je sistem EU ETS procijenjen kao jedan od dva ključna elementa klimatske politike EU-a sa jasnom namjerom smanjenja emisije stakleničkih plinova, ovim sistemom su obuhvaćeni teška industrija i pogoni za proizvodnju električne energije kao i avio saobraćaj. U sistemu EU ETS učestvuju i države nečlanice EU (Norveška, Island i Lihtenštajn). Kompletan sistem EU ETS se zasniva na načelu trgovanja na koeficijente, naime zakonski regulirano se utvrđuje godišnji maksimalni broj raspoloživih emisijskih jedinica („koeficijenata“, odnosno „kvota“), tako da se njihovom prodajom/kupovinom na berzi uspostavlja tržište.¹⁰⁰ Svaka emisijska jedinica predstavlja ekvivalent količini ispuštenog ugljendioksida - ovakvim principom po kojem „veći onečišćivač - više plaća“ se dodatno nastoji destimulisati neodgovorno ponašanje u proizvodnji karbonskog otiska, odnosno snažno, ekonomski i svjetonazorski, potaknuti proces dekarbonizacije.¹⁰¹

Evropska komisija zagovara i da provedba plana uključuje cijene ugljika u avio saobraćaju, što izvorno nije bio slučaj, uz obavezu korištenja održivih avio goriva, odnosno u slučaju aviona koji polijeću sa aerodroma u EU obavezu korištenja održivih mješovitih goriva.

Provođenje zelene tranzicije uključuje stvaranje tržišta za čiste tehnologije, što predstavlja razvojno-transformacijsku priliku za evropsku industriju. Nove strategije, pristupi i obaveze će uticati i na privredne, nesaobraćajne, sektore kao što su energetika, građevinarstvo, IT, inovacije...

Planira se obnova 35 miliona zgrada koje bi se mogle “utopiti” uz omogućavanje otvaranja 160.000 radnih mjesta u građevinskoj djelatnosti. Obnova objekata – stambenih, privrednih, javnih ima za cilj štednju energije i suzbijanje pojave energetske siromaštva.

¹⁰⁰ U uspostavljenom tržištu ugljika privredni subjekti su prinuđeni nabaviti emisijske jedinice za pokriće vlastitih emisija ugljika na aukcijama, ali emisijske jedinice se mogu dobiti i besplatno – svrha besplatne dodjele emisijskih jedinica je ublažavanje rizika od isticanja ugljika. Na taj način su energetskim sektorima osam članica EU dodijeljene i besplatne emisijske jedinice. Kompletan proces je podložan reviziji uspješne upotrebe besplatnih jedinica, u cilju modernizacije proizvodnje električne energije. Opširnije na: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/emissions-trading-system-18-2020/hr/>, pristupljeno 14.04.2023.

¹⁰¹ Pod dekarbonizacijom se, u najširem smislu pojma, podrazumijeva smanjenje emisije stakleničkih plinova (prvu asocijaciju predstavlja, naravno, ugljen dioksid) kroz smanjenje potrošnje energije, odnosno korištenje energije čiji su izvori sa manjim (odnosno – nultim) emisionim faktorom. To, u naravi, znači smanjenje emisije CO₂ po svakom proizvedenom/utrošenom kWh energije na grijanje/hlađenje, rad mašina/uređaja, po jedinici proizvoda/usluge, odnosno pređenom kilometru vozila. Dekarbonizacija se postiže primjenom konkretnih mjera energetske efikasnosti i upotrebom obnovljivih izvora energije.

Plan je da formiranje socijalnog fonda za klimatsku politiku predstavlja finansijsku bazu koja će pružati pomoć građanima EU kojima prijeti energetska siromaštvo, odnosno svim kategorijama koji su jako pogođeni energetsom tranzicijom¹⁰². Insistiranje na uspostavljanju i funkcioniranju ovog fonda predstavlja ispunjavanje inicijalne obaveze predviđene planom - da tranzicija bude pravedna i maksimalno inkluzivna za sve skupine stanovnika.

Trenutno raspianje energije je, kako je to i ranije navedeno, prisutno na svim vrstama objekata i ne iscrpljuje se na stanovanju (objektima individualnog i kolektivnog stanovanja), tako komisija predlaže uvođenje obaveze za države članice EU kojom na godišnjem nivou trebaju obnoviti minimalno 3% ukupne površine javnih objekata, odnosno upotrebu 49% energije iz obnovljivih izvora do 2030. godine te povećavanje upotrebe energije iz obnovljivih izvora u grijanju i hlađenju do 2030. za 1,1%..

Zelena strategija u BiH

Razvojne “zelene” strategije koje je kreirala EU imaju svoje reperkusije i na zemlje Zapadnog Balkana te je u tom kontekstu u Sofiji, novembra 2020. godine, potpisana Zelena agenda za Zapadni Balkan (GAWB). Zemlje Zapadnog Balkana su se obavezale potpisivanjem ovog dokumenta na aktivno učešće u ostvarivanju zajedničkog cilja – Klimatski neutralne Evrope do 2050. godine.

Akcioni plan, kao jedan od dokumenata koji je produkt, pomenute, Sofijske deklaracije, sastoji se iz pet osnovnih oblasti, uspostavljaajući koordinacioni okvir i podršku provođenju i praćenju realizacije.

Akcioni plan predstavlja paket mjera koji se odnosi na ispunjavanje 58 obaveza uz definiranje pet “stubova” – oblasti. Prva oblast se odnosi na dekarbonizaciju, obuhvatajući i aspekte klimatskih promjena, čiste energije i održivog saobraćaja/mobilnosti. Druga oblast na cirkularnu ekonomiju, dok je treći segment fokusiran na borbu protiv zagađivanja zraka, vode i tla. Četvrta oblast se odnosi na proizvodnju zdrave hrane, dok biodiverzitet: zaštita i obnavljanje ekosistema predstavlja osnovnu temu pete oblasti.

Prvi dio Akcionog plana je definirao okvirni vremenski okvir svake od, pomenutih 58, obaveza uz određivanje glavnih regionalnih koordinatora.

Drugi dio se sastoji od mapa puta koje “definišu strateški pravac za Zapadni Balkan i smjernice o pokretanju i vođenju procesa ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije tokom prvih deset godina sprovođenja i uspostvaljaju solidnu osnovu za ostvarivanje klimatske neutralnosti do 2050. godine.”¹⁰³. Tako su u ovom dijelu svoje mjesto zauzele Mapa puta za borbu protiv klimatskih promjena, Mapa puta za energetiku, Mapa puta za održivi saobraćaj, Mapa puta za cirkularnu ekonomiju, Mapa puta za eliminisanje zagađenja, Mapa puta o održivoj poljoprivredi te Mapa puta za zaštitu prirode i biodiverzitet.

¹⁰² Planirano je obezbjeđenje ukupnih sredstava u iznosu 72,2 milijarde eura, tokom sedam godina za obnovu zgrada, ali i za pristup mobilnosti sa nultim i niskim emisijama.

¹⁰³ Akcioni plan za sprovođenje Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan 2021.-2030.

<https://www.rcc.int/files/user/docs/637b6b83ba51c1b8607763d6c557d121.pdf>,
pristupljeno 11.04.2023.

Treći dio se odnosi na upravljanje, praćenje realizacije, izvještavanje i druge mehanizme podrške sprovođenju Sofijske deklaracije. U sferi upravljanja uspostavljaju se različite platforme kroz koje se obezbjeđuje multilateralni pristup, međusektorska saradnja (ogleda se u angažmanu relevantnih organa Zapadnog Balkana i jačanju saradnje na svim nivoima). Ovaj dio zagovara inkluzivnost civilnog društva, kao i dijalog između identificiranih organizacija Zapadnog Balkana i njihovih pandana u državama članicama EU, kao i naglašenu involviranost lokalne samouprave (prostorno planiranje, borbu protiv klimatskih promjena na lokalnom nivou, urbanu mobilnost, upravljanje potrošnjom energije u javnom sektoru...).

Sprovođenje Sofijske deklaracije potencira maksimalnu inkluzivnost građana Zapadnog Balkana, njihovo informisanje o ciljevima, aktivnostima i potrebama u ovom procesu ekološke transformacije. Upravo u tom kontekstu se planira da Savjet za regionalnu saradnju organizuje niz kampanja za podizanje svijesti građana Zapadnog Balkana, uz permanentno povećavanje vidljivosti vlastitih aktivnosti i polučenih rezultata. Ova intencija podrazumijeva uspostavu posebno osmišljenih mehanizama putem kojih bi informacije došle do nedovoljno dostupne populacije (kao što su Romi i ranjive grupe).

“Zato će tokom ove decenije posebna pažnja biti posvećena adekvatnom upoznavanju građana sa ciljevima Sofijske deklaracije, stanjem sprovođenja kao i koristima koje donosi svim građanima Zapadnog Balkana. Sa ostalim partnerima uključenim u sprovođenje, Savjet za regionalnu saradnju organizovaće razne kampanje za podizanje svijesti (...). Kako bi nadopunio sve ove napore, Savjet za regionalnu saradnju nastojaće i da razvije i osnaži mrežu ambasadora Evropskog klimatskog pakta na Zapadnom Balkanu kako bi motivisao različite organizacije da se obavežu na aktivnosti u oblasti klime u skladu sa ovom inicijativom.”¹⁰⁴

Umjesto zaključka

Sve navedeno, nedvosmisleno, ukazuje na važnost planske, globalne, strateški osmišljene i provedene transformacije životnih navika – od postojeće (nedovoljne) ekološke osviještenosti ka ekološkoj usredsređenosti. Ovakve tendencije, nisu nove ni na našim prostorima, tako je, neposredno po okončanju rata u BiH, 1997. godine, Društvo urbanista Bosne i Hercegovine izdalo Zbornik radova pod nazivom „Funkcionalna, socijalna i urbana transformacija, obnova i razvoj grada Sarajeva“. Pomenuto djelo, između ostalog, sadrži i vizionarsko obraćanje publiciste Nijaza Abadžića:

“Ako se mudrost življenja potvrđuje umijećem rangiranja redoslijeda životnih vrijednosti, onda u svakom razmišljanju o urbanizaciji i urbanom, pojmovi “oprirođenje čovjeka” i “očovječenje prirode” zaslužuju izuzetnu pažnju. (...) A, nema kvalitetnog i humanog života bez čovjekovog oprirođenja, bez harmonije između prirode i čovjeka. Takva harmonija, naročito u urbanim sredinama, ne može se postići samo visokom stručnošću i odgovoršću urbanista i arhitekata, koji planiraju i modeliraju urbani prostor. Ne postiže se ni raznim dekretima i deklaracijama. Prvorazredan značaj u tome ima ponašanje i odgovornost svakog žitelja urbane sredine, njihova svijest, odgoj, kultura i senzibilitet prema životu i životnom okruženju.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Zbornik radova (1997.) *Funkcionalna, socijalna i urbana transformacija, obnova i razvoj grada Sarajeva*, Društvo urbanista BiH, str. 7.

Literatura

- [1] ČALDAROVIĆ O., ŠARINIĆ J. (2008.) *Socijalna važnost prirode u urbanom kontekstu*, Pregledni rad, UDK: 316.334.5
- [2] TOMIĆ-KOLUDROVIĆ I., LEBURIĆ A. (2002.) *Sociologija životnog stila*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk
- [3] ZBORNIK RADOVA (1997.) *Funkcionalna, socijalna i urbana transformacija, obnova i razvoj grada Sarajeva*, Sarajevo, Društvo urbanista BiH

Internet izvori

- [1] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hr, pristupljeno 29.04.2023.
- [2] https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/green-infrastructure_hr?etrans=hr, pristupljeno 22.04.2023.
- [3] <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/emissions-trading-system-18-2020/hr/>, pristupljeno 14.04.2023.
- [4] <https://www.rcc.int/files/user/docs/637b6b83ba51c1b8607763d6c557d121.pdf>, pristupljeno 11.04.2023.